

Борухов Д. О.,

аспірант кафедри криміналістики

Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

ОСОБЛИВОСТІ ПРИЗНАЧЕННЯ ТА ПРОВЕДЕННЯ СУДОВИХ ЕКСПЕРТИЗ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ ПРОПАГАНДИ ВІЙНИ

Анотація. Стаття присвячена комплексному дослідженню проблем призначення та проведення судових експертиз у кримінальних провадженнях щодо пропаганди війни. Обґрунтовано, що застосування спеціальних знань у цій категорії кримінальних правопорушень посідає центральну роль в процесі розбудови окремої методики розслідування пропаганди війни, оскільки забезпечує підтвердження факту вчинення кримінального правопорушення, встановлення його обставин, виявлення способів підготовки і реалізації протиправної поведінки. З урахуванням специфіки пропаганди війни своєчасне призначення та проведення судових експертиз виступає ключовою умовою ефективного розслідування.

На основі аналізу матеріалів судової-слідчої практики доведено, що найбільш поширеними під час розслідування пропаганди війни є проведення лінгвістичних експертиз (семантико-текстуальні та авторознавчі), комп'ютерно-технічної, експертизи відео- та звукозапису, а також, у разі необхідності, проведення комплексної психолого-лінгвістичної експертизи. Особлива увага зосереджена на проведенні семантико-текстуальної експертизи, спрямованої на встановлення наявності у повідомленнях ознак публічних закликів до агресивної війни чи збройного конфлікту, крім того проблеми дослідження креолізованих текстів, де поєднання вербальних і невербальних компонентів суттєво посилює пропагандистський вплив. У висновках підкреслено необхідність розбудови структурного елемента методики розслідування пропаганди війни, пов'язаного з визначенням типових судових експертиз, які доцільно призначати у цій категорії кримінальних правопорушень. Реалізація цього підходу у поєднанні із ситуативним підходом дозволить враховувати конкретні слідчі ситуації, правильно визначати перелік необхідних судових експертиз та сформулювати належні питання експертам. Це, у свою чергу, сприятиме удосконаленню всього процесу досудового розслідування пропаганди війни, підвищенню ефективності взаємодії слідчого з особами які володіють спеціальними знаннями та забезпеченню належного доказування у кримінальних провадженнях цієї категорії.

Key words: *пропаганда війни, спеціальні знання, криміналістична методика, криміналістичні інновації, судові експертизи, досудове розслідування, кримінальне провадження.*

Borukhov D. O. The specifics of the appointment of forensic examinations in the investigation of war propaganda

Abstract. The article is devoted to a comprehensive study of the issues of appointing and conducting forensic examinations in criminal proceedings concerning war propaganda. It is substantiated that the use of special knowledge in this category of criminal offenses plays a central role in the development of a separate methodology for investigating war propaganda, since it ensures confirmation of the fact of committing a criminal offense, establishment of its circumstances, and identification of the methods of preparing and implementing unlawful behavior. Taking into account the specifics of war propaganda, the timely appointment and conduct of forensic examinations is a key condition for effective investigation.

Based on the analysis of judicial and investigative practice, it has been proven that the most common examinations in the investigation of war propaganda are linguistic examinations (semantic-textual and authorship analysis), computer-technical examinations, video and audio recording examinations, and, if necessary, comprehensive psychological and linguistic examinations. Particular attention is focused on the conduct of semantic-textual examination aimed at establishing the presence in messages of signs of public calls for aggressive war or armed conflict, as well as on the problems of studying creolized texts, where the combination of verbal and non-verbal components significantly enhances propagandistic influence. The conclusions emphasize the need to develop a structural element of the methodology for investigating war propaganda related to determining the typical forensic examinations that should be appointed in this category of criminal offenses. Implementation of this approach, combined with a situational approach, will make it possible to take into account specific investigative situations, correctly determine the list of necessary forensic examinations,

and formulate appropriate questions for experts. This, in turn, will contribute to improving the entire process of pre-trial investigation of war propaganda, enhancing the effectiveness of the investigator's interaction with persons possessing special knowledge, and ensuring proper evidence in criminal proceedings of this category.

Key words: *war propaganda, special knowledge, forensic methodology, criminalistic innovations, forensic examinations, pre-trial investigation, criminal proceedings.*

Вступ. У сучасних умовах тривалої збройної агресії питання використання різних форм спеціальних знань набуває першочергового значення та потребує комплексного розгляду в контексті розробки та модернізації існуючих методик розслідування окремих категорій кримінальних правопорушень. Своєчасне та коректне залучення осіб, які володіють спеціальними знаннями є визначальним чинником ефективності досудового розслідування, насамперед у кримінальних правопорушеннях щодо пропаганди війни.

Застосування спеціальних знань у розслідуванні цієї категорії правопорушень виступає одним із базових методів доказування, оскільки забезпечує підтвердження факту вчинення кримінального правопорушення, встановлення його обставин, й ідентифікацію осіб, які причетні до його вчинення. Потреба у використанні спеціальних знань обумовлюється: особливостями способів вчинення кримінального правопорушення; змістом протиправних дій; специфікою виявлення, фіксації та збирання доказової інформації.

Це, своєю чергою, породжує низку труднощів, серед яких виявлення, фіксація та вилучення доказової інформації; проведення змістовного аналізу публічних закликів і матеріалів з метою встановлення їх спрямованості; визначення кола причетних осіб. Подолання зазначених труднощів неможливе виключно засобами діяльності слідчого чи прокурора, адже вони виходять за межі їх професійної компетенції. Саме тому виникає об'єктивна потреба у залученні осіб, які володіють спеціальними знаннями. Саме вони забезпечують проведення відповідних досліджень, у тому числі судових експертиз, що досліджують як технічні, так і змістові параметри відповідних матеріалів та публічних закликів [13, с. 104-106].

Динаміка кримінальних проваджень за ст. 436 КК України (Пропаганда війн) підтверджує актуальність дослідження зазначеного кримінального правопорушення. Так, у період

з 2013 по 2025 роки до Єдиного реєстру досудових розслідувань внесено 124 кримінальні провадження за цією статтею [11]. Особливої значущості ця проблема набула в останні роки, коли правопорушники на етапах підготовки, реалізації та маскуванню злочинної діяльності активно застосовують сучасні інформаційні технології, спеціалізовані технічні засоби та професійні знання у сфері комп'ютерних наук, кібербезпеки та суміжних галузей. Це зумовлює необхідність переосмислення та посилення залученості спеціалістів та експертів в розслідуванні відповідних кримінальних правопорушень.

Мета статті є здійснення комплексного дослідження та аналіз найбільш поширених видів судових експертиз, які проводяться під час розслідування пропаганди війни, одночасно з цим визначення їх значення як структурного елемента при розробці методики розслідування цієї категорії кримінальних правопорушень в умовах сучасних кіберзагроз та ворожих інформаційно-психологічних операцій, спрямованих на поширення відповідних матеріалів.

Аналіз основних досліджень і публікацій. Питання призначення та ролі судових експертиз у процесі досудового розслідування знайшли широке відображення в працях вітчизняних учених, серед яких В. А. Журавель, Н. І. Клименко, В. О. Конолова, Є. Р. Степанюк, В. П. Тіщенко, Ю. В. Черноус, В. М. Шевчук, В. Ю. Шепітько, Г. К. Авдєєва, Л. В. Мединська та інші. У їхніх роботах досліджено загальнотеоретичні засади судових експертиз, особливості призначення й оцінки результатів. Водночас питання призначення та проведення судових експертиз саме під час розслідування пропаганди війни, у науковій літературі висвітлювалися переважно фрагментарно та зосереджувались на окремих аспектах. Серед іншого, окремі питання висвітлені у працях Т. В. Будко, О. В. Довженка, В. В. Гапончука, К. Ю. Голобородька та інші.

Виклад основного матеріалу. У межах розбудови методики розслідування пропаганди війни, важливе місце займає залучення осіб, які володіють спеціальними знаннями, та визначення їх ролі у процесі досудового розслідування. Перед безпосереднім аналізом призначення судових експертиз у цій категорії кримінальних правопорушень доцільно розглянути поняття спеціальних знань і визначити підхід, найбільш придатний для нашого дослідження.

У науковій літературі пропонуються різні підходи до класифікації спеціальних знань, які відображають як різноманітність їх проявів, так і значення на різних етапах кримінального провадження. Так, Л. В. Мединська виокремлює дві основні процесуальні форми застосування спеціальних знань: призначення та проведення судової експертизи та участь спеціаліста під час процесуальних дій [8, с. 280-282]. При цьому вона підкреслює, що саме ці процесуальні форми забезпечують найбільш повне дослідження об'єктів та матеріалів, що мають значення для кримінального провадження.

Розвиваючи цю позицію, В. Ю. Шепітько пропонує більш деталізовану класифікацію, включаючи до форм не лише участь спеціалістів у проведенні слідчих (розшукових) чи судових дій, але й надання консультацій та роз'яснень, які часто відіграють ключову роль у формуванні слідчих версій і визначенні напрямів всього розслідування. При цьому він акцентує, що судова експертиза залишається центральною формою реалізації спеціальних знань [15, с. 442-445].

У свою чергу, В. В. Тищенко пропонує власний поділ форм використання спеціальних знань на безпосередні: ті, що прямо спрямовані на збирання й отримання доказів (наприклад, участь у слідчих діях або проведення експертиз), та опосередковані: спрямовані на створення умов для їх збирання й оцінки (наприклад, консультації, аналіз документів, підготовка довідок) [18, с. 550-552].

Таким чином з урахуванням відповідних позицій та специфіки розслідування пропаганди війни, найбільш доцільним видається застосування комплексного підходу до використання спеціальних знань. У цьому контек-

сті найпоширенішими формами їх реалізації є: 1) проведення судових експертиз (лінгвістичних, психолінгвістичних, комп'ютерно-технічних, експертиз аудіо- та відеозаписів, тощо); 2) залучення спеціалістів під час проведення окремих слідчих (розшукових), негласних слідчих (розшукових) дій та інших процесуальних заходів; 3) отримання консультацій і роз'яснень фахівців із вузькоспеціалізованих питань, які виходять за межі компетенції слідчого чи прокурора [7, с. 766-769].

У свою чергу, під час розслідування кримінальних правопорушень можуть проводитися попередні дослідження (експрес-аналізи), проте їх результати мають лише орієнтуючий характер, не володіють доказовим значенням і тому потребують подальшого підтвердження висновками судової експертизи [17, с. 1196-1197]. Аналогічний підхід доцільно застосовувати й у розслідуванні пропаганди війни, де розвиток сучасних технологій дозволяє здійснювати моніторинг ЗМІ чи соціальних мереж (OSINT-аналітика, фактчекінг). Такі заходи можуть виконувати лише допоміжну, орієнтовну функцію, але не здатний замінити повноцінний висновок експерта, що має доказове значення у кримінальному провадженні.

Аналіз матеріалів слідчо-судової практики свідчить, що найбільш поширеною процесуальною формою використання спеціальних знань під час розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із пропагандою війни, виступає проведення судових експертиз, яке застосовується у 97,8 % кримінальних проваджень. Це дає підстави стверджувати, що у переважній більшості випадків розслідування відповідних правопорушень супроводжується призначенням і проведенням судових експертиз, що зумовлює необхідність визначення їх основних груп та специфіки застосування під час розслідування такої категорії кримінальних правопорушень.

Це, у свою чергу, дає змогу виокремити три основні групи судових експертиз, що застосовуються під час розслідування пропаганди війни: 1) судові експертизи, спрямовані на дослідження матеріалів та публічних закликів (лінгвістичні: семантико-текстуальні, авторознавчі) завданням яких є встановлення наявності або відсутності у текстах, висловлюваннях чи кре-

олізованих матеріалах ознак пропаганди війни; 2) судові експертизи, пов'язані зі знаряддями та засобами вчинення, підготовки і приховування кримінального правопорушення (комп'ютерно-технічні, експертизи відео- та звукозапису) що дають змогу з'ясувати спосіб і механізм виготовлення, розповсюдження, редагування чи маскування відповідних матеріалів та публічних закликів; 3) судові експертизи, спрямовані на дослідження особи правопорушника (судово-психологічні та комплексні психолого-лінгвістичні), які дозволяють встановити його психологічні характеристики.

Як зазначають науковці, ефективно досудове розслідування сучасних проявів кримінальних правопорушень проти миру, людства та міжнародного правопорядку, зокрема пропаганди війни, має ґрунтуватися на сучасних методах цифрової криміналістики. Це безпосередньо відповідає потребам слідчої практики у справах за фактами публічних закликів та розповсюдження відповідних матеріалів у цифровому просторі [16, с. 69-71]. У зв'язку з цим пріоритетного значення набуває проведення першочергово лінгвістичних досліджень як базового виду судових експертиз, спрямованих на виявлення ознак пропаганди війни в текстах і креолізованих повідомленнях та усному мовленні (публічні виступи).

Семантико-текстуальна експертиза належить до ключових видів судової лінгвістичної експертизи мовлення і широко застосовується у ході досудового розслідування пропаганди війни. Її завдання полягає у дослідженні змісту текстів та висловлювань з метою з'ясування, чи містять вони ознаки публічних закликів до воєнної агресії або збройного конфлікту. Об'єктом дослідження виступають як письмові матеріали, так і усні публічні висловлювання, зафіксовані в різних формах: публікації в соціальних мережах, матеріали онлайн-платформ та друкованих видань, записи інтерв'ю чи виступів, аудіо- та відеоматеріали.

Для проведення експертизи надаються тексти та повідомлення, що підлягають аналізу з метою встановлення наявності або відсутності публічних закликів. Насамперед перевіряється, чи містять вони звернення до суспільства щодо: 1) ведення агресивної війни або військового конфлікту або її

розв'язування; 2) спонукання до виготовлення, розповсюдження чи інше використання матеріалів, що містять публічні заклики до вчинення таких дій; 3) підтримки або схвалення дій держав-агресора, терористичних чи інших незаконних збройних формувань якщо це супроводжується елементами ведення агресивної війни або військового конфлікту або її розв'язування. У процесі експертизи відбувається дослідження не лише форми публічного заклику, а й наявність текстових конструкцій із виразною негативною семантикою, спрямованих на формування суспільних настроїв, що можуть створювати підґрунтя для виправдання чи легітимізації ведення або розв'язання збройного конфлікту або агресивної війни [2, с. 16-17].

Слід зазначити, що останнім часом значного поширення набули креолізовані тексти, де вербальна (текстова) частина поєднується з невербальною: зображеннями, символами чи графічними елементами, пов'язаними з військовою агресією. У межах семантико-текстуальної експертизи під час розслідування пропаганди війни такі матеріали повинні досліджуватися обов'язково, оскільки взаємодія вербальних і невербальних компонентів здатна посилювати такі заклики, надавати маскувального характеру та впливати на формування певного емоційного ставлення у суспільстві [10, с. 283].

Під час підготовки до проведення відповідного різновиду судової експертизи слідчому чи прокурору слід чітко сформулювати питання, які повинні бути спрямовані на встановлення обставин, що підлягають доказуванню під час розслідування пропаганди війни, зокрема: чи містяться в тексті, повідомленні або промові висловлювання у формі прямих чи прихованих закликів; якщо так – до яких саме дій вони спонукають та чи є вони публічними (гасло, звернення, програма, оцінювально-мотивувальний заклик); чи виявляються у матеріалах лінгвістичні ознаки пропаганди війни, і якщо так – то якої саме (воєнної агресії, збройного конфлікту, територіальних змін) [6 с. 284-287].

Авторознавча експертиза є одним із різновидів судової лінгвістичної експертизи, що застосовується у випадках, коли необхідно ідентифікувати автора тексту та його соці-

ально-географічні особливості. Об'єктом відповідного дослідження виступають тексти різного характеру: анонімні публікації у соціальних мережах, матеріали електронного листування, друковані статті, смс-повідомлення, інтернет-коментарі, тощо. Експертиза може охоплювати як тексти з чітко вираженим авторським стилем, так і короткі чи технічно обмежені за формою повідомлення (наприклад, жанр інтернет-дискурсу) [12, с. 289-290].

Під час проведення авторознавчої експертизи слід поставити експерту такі питання: чи створений текст однією особою чи кількома авторами; чи належать досліджувані тексти конкретній особі; чи є кілька анонімних або підписаних різними іменами текстів тотожними за авторством; які ймовірна стать, вік, освіта, професія, рідна мова, місцевість проживання та інші соціально-географічні особливості автора тексту; які особливості лексичного, синтаксичного та стилістичного рівнів тексту можуть вказувати на свідоме поширення ідей, що виправдовують чи закликають до війни; чи містить текст публічні заклики до ведення агресивної війни, воєнного конфлікту.

Слід зазначити, що в межах авторознавчої експертизи, яка використовується для встановлення особи автора тексту, нерідко порушуються й питання щодо виявлення наявності чи відсутності публічних висловлювань, спрямованих на розв'язування агресивної війни чи збройного конфлікту. Подібні завдання, як правило, вирішуються у форматі комплексних експертиз, де поєднуються можливості лінгвістичного та авторознавчого аналізу, що забезпечує повне встановлення всіх необхідних обставин кримінального правопорушення [3, с. 286].

Наступною за поширеністю є *комп'ютерна технічна експертиза*, яка застосовується під час розслідування пропаганди війни. У процесі розслідування найчастіше вилучаються та направляються на дослідження мобільні телефони, планшети, персональні комп'ютери, серверне обладнання, знімні носії інформації та інші пристрої, що могли використовуватися для виготовлення або розповсюдження публічних закликів та матеріалів з такими закликами у соціальних мережах, месенджерах, веб сайтах, відео-аудіо платформ [1, с. 371-372].

Під час проведення комп'ютерно-технічної експертизи доцільно сформулювати такі питання: чи міститься на носії інформація із ознаками публічних закликів до агресивної війни або збройного конфлікту та в якому вигляді вона збережена; чи зафіксовані відомості про створення, редагування, публікацію або пересилання таких матеріалів; чи здійснювалося видалення або знищення цих матеріалів, яка хронологія їх створення й редагування; чи була інформація створена безпосередньо на пристрої чи перенесена з іншого джерела (розповсюдження, копіювання, завантаження з мережі).

Проведення комп'ютерно-технічної експертизи у кримінальних провадженнях щодо пропаганди війни є важливим інструментом для встановлення джерел, способу виготовлення та розповсюдження матеріалів із публічними закликами до агресивної війни чи збройного конфлікту. Отримані результати експертизи дозволяють з'ясувати не тільки обставини їх виготовлення та розповсюдження, а й підтвердити наявність відповідних матеріалів із такими закликами на комп'ютерній техніці та носіях інформації, що має ключове значення для притягнення особи до кримінальної відповідальності.

Наступною, у разі наявності відповідних матеріалів, є *судова експертиза відео- та звукозапису*, яка застосовується у розслідуванні пропаганди війни у випадках, коли необхідно встановити технічні умови та технологію створення відео- чи аудіозапису, одночасно з цим ідентифікувати особу за фізичними параметрами голосу. Під час підготовки до такої експертизи слідчому доцільно сформулювати найбільш важливі питання експерту, зокрема: чи є наданий відео- чи аудіозапис автентичним та чи не зазнавав він змін (монтажу, редагування, видалення фрагментів); чи зафіксовані на записі висловлювання, зміст яких збігається з фрагментами, наведеними у питаннях, винесених на вирішення експерта, та які можуть містити ознаки публічних закликів до агресивної війни або розв'язування воєнного конфлікту.

Відповідна експертиза дає змогу встановити технічні засоби, використані для вчинення кримінального правопорушення,

а також індивідуальні мовленнєві характеристики особи, включно з тембром, акцентом, діалектними особливостями та іншими ознаками усного мовлення, що є важливими для її ідентифікації [15, с. 654]. Відповідні результати створюють підґрунтя для перевірки причетності особи підозрюваного до конкретних дій та встановлення обставин підготовки, реалізації, маскуванія злочинної діяльності.

У деяких випадках виникає необхідність проведення комплексної психолого-лінгвістичної експертизи. Об'єктами даної експертизи у кримінальних провадженнях є мовленнєві акти в письмовій чи усній формі (висловлювання, фрази, виступи, звернення, промови, дописи, креолізовані та мультимодальні тексти), розміщені у засобах масової інформації, друкованій продукції, соціальних мережах та інтернет-просторі [6, с. 90-91].

Найбільш важливими питаннями, які слідчий повинен сформулювати до експерта, є такі : чи містяться у наданих матеріалах висловлювання у формі прямих або прихованих закликів до ведення війни чи підтримки збройної агресії проти України, у якій формі вони подані та який їхній зміст; яким є зміст і спрямованість виявлених висловлювань з точки зору їх психологічного впливу на формування у адресатів певних переконань, ставлень чи готовності до дій, що підтримують агресію; які мовні засоби та комунікативні прийоми використані для підсилення впливу цих висловлювань на свідомість, емоційну сферу та поведінкові установки аудиторії, і чи можуть вони містити ознаки закликів до агре-

сивної війни або розв'язування воєнного конфлікту [4, с. 95-97].

Висновки. З огляду на викладене, перелік судових експертиз, що призначаються під час розслідування пропаганди війни, не є вичерпним і визначається з урахуванням конкретної слідчої ситуації. Для повного та об'єктивного з'ясування всіх обставин кримінального правопорушення доцільно призначати комплекс експертних досліджень. Виходячи з конкретної слідчої ситуації та враховуючи способи вчинення таких правопорушень, слідчий має застосовувати ситуаційний підхід, а саме визначати найбільш доцільний перелік судових експертиз і залучати осіб, які володіють спеціальними знаннями для формування комплексу питань експерту, що сприятиме встановленню всіх істотних обставин кримінального правопорушення

Перспективним напрямком подальшої розробки методики розслідування пропаганди війни визначення кола ключових питань, що потребують вирішення з урахуванням специфіки механізмів і способів вчинення таких кримінальних правопорушень. Водночас необхідно враховувати значний обсяг матеріалів які потрібно дослідити в цьому кримінальному провадженні що зумовлює потребу в інтеграції сучасних технологій. Йдеться насамперед про інструменти штучного інтелекту та великих мовних моделей, застосування яких у межах розвитку криміналістичної інноватики може стати перспективним напрямом, що забезпечить підвищення ефективності проведення судових експертиз та оптимізацію діяльності як експертів так і слідчого.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ:

1. Авдєєва Г. Цифрові докази у кримінальному провадженні. *Omul, criminologia, știința. Culegerea materialelor științifice elaborate în baza comunicărilor de la Conferința științifică internațională, 40 de ani de activitate pe făgașul învățământului și științei și 65 de ani de viață a criminologului Valeriu Bujor, 24 martie 2023, Chișinău*. Ediția a 2-a, Vol. 1, 2023. P. 370-374. URL: <https://dspace.nlu.edu.ua/jspui/handle/123456789/19974>;
2. Голобородько К. Ю. Лінгвістична експертиза тексту: юридичний та мовний аналіз. *Український світ у наукових парадигмах*. – Харків : ХІФТ, 2020. Вип. 7. С. 11-17. URL: <http://dspace.hnpu.edu.ua/handle/123456789/4391>;
3. Довженко О. В., Савкина Т. В. Особливості досліджень з питань наявності закликів у текстах документів. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. 2010. Вип. 10. С. 282-287. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Tpsek_2010_10_44;
4. Єгорова Т. М., Браїлко Ю. І., Кисла Н. В. Актуальні проблеми постановки завдань у судових лінгвістичних і комплексних психолого-лінгвістичних експертиз, призначених у кримінальних провадженнях щодо інформаційної безпеки держави. *Матеріали III Всеукраїн-*

ської науково-практичної конференції (м. Львів, 9 червня 2023 р.) / за ред. М. О. Можаяєва. Київ : Ліра-К, 2023. С. 94-98. URL: <https://intellect.org.ua/wp-content/uploads/2023/08/sudova-ekspertyza-2023-druk.pdf>;

5. Ковкіна Є.В., Фесюнін В.М. Межі компетенції судових експертів у комплексній психолого-лінгвістичній експертизі мовлення. *Матеріали III всеукраїнської науково-практичної конференції* (9 червня 2023 р., м. Львів) / за ред. М.О. Можаяєва. Київ: Ліра-К, 2023. С. 89-93. URL: <https://intellect.org.ua/wp-content/uploads/2023/08/sudova-ekspertyza-2023-druk.pdf>;

6. Ковкіна Я., Свиридова Л., Дідушок Н. Семантико-текстуальний аналіз закликів. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. 2020. Вип. 22, № 2. С. 280-292. DOI: <https://doi.org/10.32353/khrife.2.2020.22>;

7. Криміналістика: підручник / В. М. Шевчук, В. А. Журавель, В. Ю. Шепітько та ін.: за ред. В. М. Шевчука. Харків : Право, 2024. 1004 с.

8. Мединська Л. В. Використання спеціальних знань у кримінальному провадженні України. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2014. Вип. 2(5). С. 278-286. URL: http://www.pjv.nuoua.od.ua/v2_2014/27.pdf;

9. Науково-методичні основи судово-лінгвістичної експертизи писемного мовлення : метод. рек. / В. В. Юсупов, В. М. Атаманчук, А. А. Саковський, С. В. Шутенко, О. Л. Доценко, О. В. Меркулова. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2025. С. 80 URL: <https://elar.navs.edu.ua/server/api/core/bitstreams/48e0c483-78fa-452a-a7b7-d0564106383c/content>;

10. Піддубна Н., Переяслов В., Ткач О. Креолізовані тексти з емблематикою російської агресії в семантико-текстуальній експертизі мовлення. *Актуальні питання судової експертизи та криміналістики : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції* (м. Харків, 19 травня 2023 р.). Харків : ННЦ «ІСЕ ім. Засл. проф. М. С. Бокариуса», 2023. – С. 242-244. URL: <https://dSPACE.hnpu.edu.ua/handle/123456789/11404>;

11. Про зареєстровані кримінальні правопорушення та результати їх досудового розслідування 2013-2025. *Офіс Генерального прокурора України: вебсайт*. 2025. URL: <https://gp.gov.ua/ua/posts/prozareystrovanii-kriminalni-pravoporushennya-ta-rezultati-yih-dosudovogo-rozsliduvannya-2>; 12. Свиридова Л. В. Судово-експертна практика проведення лінгвістичної експертизи писемного мовлення. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. 2018. Т. 18. С. 288-294. URL: <https://doi.org/10.32353/khrife.2018.32>;

13. Черняк А. М. Використання спеціальних знань при дослідженні текстів із закликами до підризу конституційного ладу, порушення територіальної цілісності і недоторканості України. *Вісник кримінального судочинства*. 2022. № 3-4. С. 101-111. URL: <https://doi.org/10.17721/2413-5372.2022.3-4/101-111>;

14. Шелепкова С. М. Лінгвістичні методи дослідження людського голосу та мовлення (на матеріалі судової відеозвукозапису). *Юридичний науковий та електронний журнал*. 2024. № 1. С. 652-655. URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2024-1/155>;

15. Шепітько В.Ю. Залучення експерта і спеціаліста та проведення судових експертиз. *Криміналістика : підручник : у 2-х т.* / В.Ю. Шепітько та ін. ; за ред. В.Ю. Шепітька. Харків : Право, 2019. Т. 1. С. 422-445;

16. Shevchuk V., Zhuravel V., Yevdokimenko S., Yevdokimenko S., Myshkov Y. Forensic Examination and Criminalistics in Investigating War Crimes: *European and Ukrainian Experiences*. *Jurnal Media Hukum*. 2025. Vol. 32, No. 1. P. 59-77. URL: <https://journal.umsu.ac.id/index.php/jmh/article/view/25056>

17. Шевчук В. М. Криміналістика: традиції, новації, перспективи : добірка наук. пр. Харків : Право, 2020. С. 1280.

18. Тищенко В. В. Щодо використання спеціальних знань у кримінальному провадженні. *Матеріали Всеукраїнської науково-практичної Інтернет-конференції* (27 листопада 2013 р., м. Одеса). Одеса: Юридична література, 2013. С. 349-353.

Дата першого надходження рукопису до видання: 28.09.2025

Дата прийнятого до друку рукопису після рецензування: 23.10.2025

Дата публікації: 28.11.2025